

LUTHERSK KIRKETIDENDE

TEMA: SELMORDSFOREBYGGING

LEDER

"DU SLAPP MEG IKKJE"

ARTIKLER OG INNLEGG

DET HANDLER OM Å LEVE

"DER ROSER ALDRI DØR"

SELMORD TAR FLEST UNGE LIV I
NORGE

KIRKENS OPPDRAG OG ORDNING

FRA BOKFRONTEN

MÅNEDENS SALME

ORD AV LUTHER

SØNDAGSTEKSTEN

REFORMASJONSDAGEN
(/BOTS- OG BØNNEDAG)

ALLEHELGENSDAG

MINNEDAG

"DU SLAPP MEG IKKJE"

Hvert år er det nærmere 600 mennesker i Norge som tar sitt eget liv. Det er mer enn tre ganger så mange som mister livet i trafikken. På verdensbasis er det årlig rundt 800 000 registrerte selvmord, og selvmord er både globalt og nasjonalt en av de tre hyppigste dødsårsakene for aldersgruppen 15–44 år.

Bak disse tallene regner man med at det finnes store mørketall, kanskje så mye som 5–25 %. I tillegg rapporterer helsetjenesten årlig om 4000 til 6000 selvmordsforsøk, og man regner med at omkring 260.000 mennesker, rundt 5 % av befolkningen, hvert år har eller har hatt selvmordstanker.

I 2014 lanserte helse- og omsorgsminister Bent Høie en handlingsplan for å forebygge selvmord og selvska- ding. Handlingsplanen skis- serte 29 tiltak som skulle ef- fektueres frem mot 2017, og målet var å redusere omfanget av selvmord og selvska- ding i befolkningen, men selvmordstallene er fortsatt altfor høye. Nordland fylkeskommune vedtok tidligere i år en nullvisjon for selvmord. Det samme gjorde byrådet i Bergen, og debatten om nullvisjon pågår stadig på både nasjonalt og lokalt plan mange steder i landet.

Så: Midt i den pågående debatten og arbeidet med nullvisjon for selvmord, slapp strømmetje- nesten Netflix i slutten av mars i år en ny tv-serie for ungdom med tittelen: *13 reasons why*, eller *Tretten gode grunner* som den heter på norsk. Serien er basert på en bok med samme navn som kom ut i 2007, og handler om 17 år gamle Hannah som tar livet sitt og etterlater seg 7 inn-

spilte kassetter hvor hun tar for seg 13 ulike per- soner og hendelser som har vært avgjørende for hennes dramatiske valg.

Serien ble utrolig populær i løpet av kort tid. Ungdom og barn helt ned på barneskolen fulgte den. Men serien har også fått sterk kritikk. Verdens helseorganisasjon (WHO) kom med sterk kritikk og uttalte at den bryter med flere av ret- ningslinjene som foreligger med tanke på hvor- dan man skal snakke om selvmord i det offentlige rom, og ikke minst i møte med barn og unge. Netflix svarte på kritikken med å legge inn en

advarsel i starten av hver epi- sode, men det var også alt de gjorde.

I april ble det rapportert om uvanlig høy forekomst av selvmord og selvmordsforsøk flere steder i Norge, blant annet i Trondheim. På bak- grunn av dette sendte Trond-

heim kommune derfor ut et brev til alle med barn i grunnskolen. I dette brevet ba de foreldre og foresatte gi barn og unge økt omsorg i en sårbar tid, samtidig som de informerte om øk- ningen i antall selvmord og selvmordsforsøk. Serien *13 reasons why* ble eksplisitt nevnt og opp- gitt som en mulig årsak til denne økningen.

Neste år kommer oppfølgeren til serien. Hvor- dan den vil slå an, er det ingen som vet. Men uav- hengig av det er temaet dessverre like aktuelt. Og vi trenger som samfunn å stå sammen i kampen om å få ned antall selvmord og selvmordsforsøk. Det er dét verdensdagen for selvmordsforebyg- ging handler om.

Den internasjonale verdensdagen for selv-

Selvmordsforebygging er alles ansvar, og vi kan alle hjelpe. Det handler om å tørre, om å tåle og om ikke å slippe tak i den som trenger hjelp.

mordsforebygging markeres hvert år den 10. september. Årets markering har fått overskriften: ”Take a minute, change a life”, eller på norsk: ”Bruk et minutt, forandre et liv”. Og den overskriften bærer i seg både en utfordring og et håp. For selvmordsforebygging er alles ansvar, og vi kan alle hjelpe. Det handler om å tørre. Det handler om å tørre å spørre direkte og å orke å lytte til historien som fortelles. Det handler om å tåle å være i ubehaget sammen med den selvmordsnære, om å hjelpe til med å finne vendepunktet og forsterke dette.

Det er dette som er tankene bak VIVATs selvmordsforebyggende kurs: Førstehjelp ved selvmordsfare. Det handler om tre faser hvor den første har som fokus å få kontakt med selvmordstankene, den andre om å lete seg frem til en forståelse av at det finnes valgmuligheter som igjen kan føre til et vendepunkt. Det siste punktet handler om å fremme livet, gjerne gjennom sammen med den selvmordsnære å sette opp en helt konkret plan for fremtiden.

Jeg har nettopp deltatt på et slikt kurs. I løpet av kurset ble vi utfordret til å være med på rollespill. Frem til da hadde kurset handlet mye om hvor viktig det var å tørre å gå inn i det vanskelige, å tåle ubehaget og å våge å være i fase to lenge nok til at den selvmordsnære selv fant frem til et vendepunkt. To personer satt fremme. Den ene spilte en ung jente som led av en alvorlig spiseforstyrrelse. Den andre spilte rollen som storesøster. Vi andre satt og så på. Men på et punkt var det som om rollespillet opphørte å være et rollespill. Vi ble trukket inn i alvoret sammen med den unge jenta. Kanskje var grunnen at de

var gode til å spille roller, men det kan like gjerne ha vært at vi som satt der, visste at erfaringen var hentet fra hennes eget liv. Etter at rollespillet var avsluttet, skulle samtalen evalueres. Da hun som hadde hatt rollen som den selvmordsnære, unge jenta, ble spurt om hva som ble vendepunktet for henne i samtalen, svarte hun: ”Du slapp meg ikke!”

Dette nummeret av Lutherske Kirketidende handler om selvmordsforebygging. Prest og fylkesleder i LEVE Nordland, Odd J. Eidner, skriver om de fem S-ene som han har erfart utgjør en del av den ofte kompliserte sorgen etter selvmord og om hvordan arbeid med etterlatte etter selvmord kan knyttes direkte til presters ordinasjonsløfte.

Helle Maria Wolstad som er fungerende sokneprest på Osterøy og tidligere undervisningsleder ved Kirkens SOS, tar tak i den utfordring som er knyttet til eldre og selvmord og tegner opp for oss noen sjelesørgiske utfordringer i forhold til å snakke med eldre om selvmordstanker.

Kursleder for VIVAT, Randi Nordvik, gir oss i sin artikkel et innblikk i VIVATs opplæringsprogram om førstehjelp ved selvmordsfare, og utfordrer oss til å tørre å ta tak i problematikken. For selvmordsforebygging er alles ansvar, og vi kan alle hjelpe. Det handler om å tørre, om å tåle og om å ikke slippe tak i den som trenger hjelp! ”Take a minute, change a life!”

.....
KJERSTI GAUTESTAD NORHEIM
KN223@KIRKEN.NO

DET HANDLER OM Å LEVE

VITNESBYRD FRA EN PREST

AV ODD J. EIDNER, SENIORPREST I SØR-HÅLOGALAND BISPEDØMME OG FYLKESLEDER I LEVE NORDLAND
OE734@KIRKEN.NO

Jeg har valgt å engasjere meg i **LEVE** – *Landsforeningen for etterlatte ved selvmord*. Jeg har funnet mange gode grunner – både menneskelige og teologiske – til det. Det forundrer meg at ikke flere av mine kollegaer har valgt å gjøre det samme, for LEVEs formålsparagraf er nært beslektet med vårt ordinasjonsløfte. Dette vil jeg begynne i det følgende.

Jeg oppdaget tidlig i min prestetjeneste at sorgen etter selvmord er mer kompleks og komplisert enn etter andre typer dødsfall. I tillegg til sorgen og savnet er det mange andre følelsesmessige reaksjoner som gjør denne sorgen vanskeligere å håndtere – både for de etterlatte og for de profesjonelle hjelperne. Jeg kaller det de fem S-ene.

DE FEM S-ENE

Først er det *sjokket*. Det er et dobbelt sjokk – både sjokket over at han eller hun døde så brått, ofte under dramatiske omstendigheter. I tillegg kommer sjokket over at han/hun valgte å gjøre det selv. Ofte er det noen i familien som finner den som har tatt livet sitt, og det er en traumatisk opplevelse som kan sette dype spor og gi varige senvirkninger. Presten møter ofte de etterlatte en av de første dagene etter at ulykken har skjedd, mens de enda er i sjokk. Det byr på noen ekstra utfordringer i dette sjelesørgerske møtet.

Så kommer *skyldfølelsen*. Den kommer nesten alltid som en refleksbevegelse i kjølvannet av et selvmord. De etterlatte spør seg selv: "Burde vi ha sett? Hva kunne vi ha gjort?!" I ettertid er det ofte mulig å se noen tegn som avdøde sa eller gjorde, men som ikke var tydelige nok til å vekke bekymring. Denne skyldfølelsen kan være tung å leve med, og det fins ingen enkel medisin mot

den. Men mange velger å legge ansvaret for selvmordet hos den som gjorde det, f.eks. ved å skrive i dødsannonser: "Han valgte å forlate oss," eller: "Dette livet ble for vanskelig." Jeg kjenner også noen som rent rasjonelt har greid å legge vekk skyldfølelsen og bestemt seg for ikke å plage seg selv med den resten av livet. Vi får uansett ikke den døde tilbake.

Noen kjenner på et sterkt *sinne* i kjølvannet etter et selvmord. Det kan være rettet mot den som gjorde det: "Hvordan kunne han være så egoistisk!?" Sinnet kan også være rettet mot noen som sviktet i det profesjonelle hjelpeapparatet. Det ser vi ofte når en som er innlagt på en psykiatrisk institusjon, tar livet sitt. Familien tenker at nå er vedkommende i trygge hender, og så skjer ulykken akkurat der. Da er det lett å forstå dette sinnet. Eller hvis en polititjenestemann bruker unødig mye maktutøvelse overfor en uerfaren ungdom, og dette fører til at han tar livet sitt – da er det lett å forstå at foreldrene kjenner på sinne i forhold til politiets opptreden. Å ta sitt eget liv er en dramatisk handling, og den utløser ofte sterke følelser – også sinne og aggresjon. Det er helt normalt!

Mange, særlig eldre mennesker, kjenner på *skam*. Selvmord er blitt kalt "den skamfulle død". Både den som velger å avslutte livet, og de som sitter igjen, kjenner på skamfølelse. Vi som jobber i kirka, må ta en del av skylden for dette. Vi representerer en maktinstitusjon som har påført mange uskyldige mennesker fordømmelse og skam. Helt til for 100 år siden hendte det at mennesker som tok sitt eget liv, ikke fikk en kristen begravelse, men ble begravd utenfor kirkegården. Dette går tilbake til det femte bud, som

sier: ”Du skal ikke slå i hjell!” Livet er hellig og ukrenkelig, og det er en stor synd å ta liv – både sitt eget og andres. Den gamle kirkefader Augustin (354–430) postulerte at selvmord er en forbrytelse, og i kjølvannet av dette oppstod en kirkelig tradisjon som forbød kristne ritualer i forbindelse med selvmord.

I dag har dette heldigvis endret seg. Ungdom som opplever å miste søsken eller venner i selvmord, blir ikke plaget av skamfølelse. For dem er det naturlig å snakke om det. Dette er kanskje en av grunnene til at nettserien ”Skam” er blitt så populær; den viser at det går an å snakke om alle de vanskelige følelsene. Det står i skarp kontrast til tidligere tiders ideal for sorgbearbeidelse; man skulle tie og tåle! En salme i gamle Landstads reviderte salmebok, som ofte ble brukt, begynner med ordene: ”Gå stille med sorgen, i hjertet den gjem. Vær taus i din smerte og vis den ei frem!” Dette rådet gjaldt ikke minst for sorgen etter selvmord.

Det siste ordet som begynner på S, er alle *spørsmålene*: ”Hvorfor gjorde hun det? Hva var det som foregikk inni hodet på ham/henne?” Dette er spørsmål som det er vanskelig å finne svar på. Noen etterlater seg et avskjedsbrev som kan forklare noe, men slett ikke alt. Og i mange tilfeller kommer selvmordet helt uforberedt – som lyn fra klar himmel. Mange etterlatte bruker mye energi på å forsøke og finne en forklaring. Det er helt naturlig, noe vi også ser etter annen type akutt død, f.eks. hjertestans eller trafikkulykke. Det er viktig å finne en forklaring man kan slå seg til ro med. Men etterlatte etter selvmord må ofte leve med disse ubesvarte spørsmålene resten av livet, og det kan være slitsomt. Før eller siden må de erkjenne at de får ikke svar på spørsmålene, og det må de forsones seg med. Forsoning er derfor et viktig ord i sorgen etter selvmord.

Dette er den første årsaken til at jeg har valgt å engasjere meg i arbeidet med å ”støtte etterlatte og berørte ved selvmord”, som det står i LEVEs formålsparagraf. Dette er en komplisert og sammensatt sorg som det tar lang tid å bearbeide. Forskning viser at så mange som 70–80 % av etterlatte etter selvmord trenger profesjonell hjelp for å komme videre. Det ønsker jeg å være med på å bidra til.

DET SVARTE ROMMET

For det andre har jeg selv vært i det svarte rommet. Da vi mistet sønnen vår – og det var andre gangen vi mistet et barn – ble jeg kastet inn i det. Det var smertefullt å oppholde seg i dette rommet. Én ting var sorgen og savnet som var så tung å bære. Men noe av det verste var tapet av selvfølelse. Jeg var misfornøyd med alt, og mest med meg selv. I depresjonens mørke forsvant den siste rest av selvrespekt. En tanke kom snikende: Hva var vitsen med å leve når livet var et meningsløst ork, og jeg var en dritt?!

Det var da jeg oppdaget nødutgangen fra det svarte rommet. Ei lita bakdør stod på gløtt, og gjennom den kunne jeg flykte fra det mørke rommet som jeg var fanget i. Jeg begynte å planlegge hvordan jeg skulle gjøre det. Men det var noe som holdt meg tilbake. Kjærligheten til mine nærmeste. Tilhørigheten til livet. Det var sterke bånd som holdt meg fast – heldigvis. De trengte meg, og de ville komme til å savne meg – såpass klart greide jeg å tenke. Men med denne egenerfaringen forstår jeg at noen kan benytte seg av den nødutgangen fra livet som et selvmord er. Som poeten Terje Nilsen synger i visa si om ”Mjelde”: ”Du må ha vært der for å kunn’ forstå!”

Jeg har snakket med mennesker som har prøvd å ta livet sitt, men som ikke lyktes med det. I ettertid sier de at det var kun én tanke som opptok dem, og det var denne: ”Det blir bedre for de andre hvis jeg blir borte!” Så mørkt og svart kan det bli for et menneske. Da kan denne nødutgangen bli det eneste alternativ. Jeg kan forstå det – men ikke godta det. For det finnes hjelp, og det må vi fortelle dem som sliter med å overleve i det svarte rommet.

Jeg tenker på visa om gutten som opplevde kjærlighets sorg. Da han tok mot til seg og fridde til jenta si, sa hun nei. Da står det i visa: ”Han gret i svarte skauen, dette blir min siste dag!” Visa til Prøysen og livet til gutten kunne ha endt der – og mange unge menn tar livet sitt i affekt. Men det som berget den unge mannen, var de vakre ordene: ”Du ska få en dag i mårå, som kan bli bedre enn dagen i dag!” Vi må si til ungdom som sliter at det fins hjelp å få, og det går over – bare vi holder ut litt til.

Dette leder over til den andre del av LEVEs

formålsparagraf – ”Bidra til å forebygge selvmord gjennom åpenhet, opplysningsvirksomhet og politisk arbeid”. Her må alle gode krefter samarbeide, og vi må samarbeide på mange plan. Ett hovedsatsningsområde må være ungdom og psykisk helse. Ungdommen i dag møter et stort forventningspress om å være vellykket og perfekt. Det er mange som ikke takler dette presset. Jeg ser for meg et fotografi av ei ung jente som ble intervjuet om sine psykiske problemer. Hun var naken på overkroppen, og satt med ryggen mot fotografen. På ryggen hennes hadde noen malt ordene: ”ALDRI GOD NOK!” Det var hennes selvbilde. Som en motvekt mot dette trenger ungdom å høre de fine ordene som er navnet på en festival i Nordland: ”GOD NOK-festivalen.” Vi må oppmuntre hverandre til å tørre å være oss selv, og søke det ekte framfor det perfekte.

Hvert år er det mellom 500 og 600 mennesker som velger å ta sitt eget liv, og det er mange tusen som hvert år blir rammet av sjokket og sorgen ved å miste. Hva dette koster det norske samfunn i sykemeldinger og uføretrygd, fins det ingen eksakte tall på, men det er store beløp. Vi har ingen flere å miste. Og vi må gi støtte og hjelp til etterlatte og berørte. Dette er et viktig folkehelsearbeid. Og det er helt i pakt med vårt ansvar som kristenmennesker og som prester i Den norske kirke. Som det står i den gamle kirkebønna: ”Trøst de syke og sørgende!” Det gjelder ikke minst etterlatte etter selvmord. Denne teologiske begrunnelsen er den tredje årsaken til at jeg har valgt å engasjere meg i LEVE.

TRØSTE DE SYKE OG SØRGENDE

Jeg har forsøkt å vise at sorgen etter selvmord ofte er mer komplisert enn etter andre typer dødsfall, og at etterlatte etter selvmord er sårbare mennesker som trenger hjelp. De fortjener ikke fordømmelse og straff, slik som kirken tidligere påførte dem. Det er naturligvis riktig at det er både en synd og en forbrytelse å ta liv. Men den som skulle straffes, er jo allerede død. Og de etterlatte har allerede fått sin straff gjennom den smertefulle sorgprosessen de må gjennomleve. Derfor trenger de mer enn noen andre omsorg, empati og støtte. Dette kan vi som kirke gi dem. Ja, jeg mener at vi har en kristenplikt til å forsøke å gjøre godt igjen

for de overgrep som kirken tidligere har gjort – en form for ”pay-back” for tidligere synder.

For et par uker siden foretok jeg som fungerende prost innsettelse av en ny prest i prostiet. Da ble kirkens kallsbrev høytidelig lest opp, og det slo meg hvor aktuelle disse ordene er – også i møte med etterlatte etter selvmord. Den nyinnsatte presten blir minnet på om sin ordinasjon, og så står det:

”På dette grunnlag har han mottatt det hellige presteembete med rett og myndighet til å forkynne Guds ord, å forvalte de hellige sakramentene, å ha omsorg for de syke, fattige og hjelpeløse, å trøste de sorgfulle og veilede de villfarne, og ellers utføre alt som hører til prestens hellige kall etter Guds ord og vår kirkes ordninger.” En del av dette oppdraget opplever jeg blir svært konkret og meningsfullt i foreningen LEVE. Derfor forundrer det meg at ikke flere av mine kollegaer har oppdaget det.

Nå må det sies at LEVE er en livssynsåpen forening som skal gi plass for alle livssyn, ikke bare det kristne. Men de fleste etterlatte etter selvmord velger en kirkelig begravelse, og da møter vi dem – med alle deres forskjellige følelser og reaksjoner. Det krever ekstra tid og spisskompetanse for at begravelsen skal bli en verdig seremoni og gi hjelp for de etterlatte til å gå videre i livet. Jeg har fått mye hjelp til dette gjennom mitt engasjement i LEVE, og jeg er glad for at jeg har valgt å bruke tid på denne foreningen. Ikke minst er jeg blitt glad i alle de sterke og flotte menneskene som utgjør LEVE-familien. Mange har fått hjelp til å bearbeide sorgen i denne foreningen, for så i neste omgang å være ressurspersoner og likemenn som kan være til hjelp for andre. Dette er en parallell til det som Henri Nouwen bruker som tittel på sin klassiker: ”The wounded healer” (”Den sårede hjelper”).

Jeg liker godt navnet LEVE. Jeg trodde først at det var en forkortelse, men det er det ikke. Det er en påminnelse om hva som er det viktigste – Livet. Vi har et valg, og det blir vi minnet på om hver gang noen velger bort livet. Derfor er de gamle ordene fra Moses stadig like aktuelle når han sier i sin avskjedstale til folket sitt: ”Se, i dag har jeg lagt fram for dere livet og det gode, og døden og det onde ... Velg da livet, så du dine etterkommere kan få LEVE!” (5 Mos 30,15.19)

"DER ROSER ALDRI DØR!"

ELDRE OG SELVMORDSFARE.

HVORDAN IDENTIFISERER VI SELVMORDSTANKER HOS ELDRE?*

AV HELLE MARIA WOLSTAD, FUNG. SOKNEPREST I HOSANGER OG HAMRE,
TIDLIGERE UNDERVISNINGSANSVARLIG VED KIRKENS SOS I OSLO
HELLE.MARIA.WOLSTAD@OSTEROY.KOMMUNE.NO

I mine år som prest både på alders- og sykehjem og som besøkende i hjemmene til eldre i menigheten, har jeg ofte gjort meg tanker om livskvalitet. Jeg har ikke undret meg så mye over den gode alderdommen, men på hvordan en alderdom kan bli så "dårlig" at en person ikke orker mer. Hvordan gir dette seg uttrykk? Oppfatter vi det og, hva gjør vi i tilfelle med det? Er profesjonelle hjelpere like flinke til å gjenkjenne tegn på selvmordsfare hos eldre og gamle mennesker, og reageres det like tydelig dersom man som hjelper aner at noe er galt?

I den nyeste statistikken over selvmord i Norge fra 2015 finner vi innrapportert 44 selvmord blant kvinner i alderen 65 til 80+ og 74 i tilsvarende aldersgruppe hos menn. Totalt antall rapporterte selvmord i alle aldersgrupper er 190 kvinner og 400 menn. Det er grunn til å vurdere disse tallene som underrapportert. Et dødsfall hos et eldre menneske som antagelig også har fysisk sykdom eller helseproblemer, vil ikke nødvendigvis utløse spekulasjoner som fører til obduksjon eller andre undersøkelser av omstendighetene rundt dødsfallet. Litt kynisk kan det uttrykkes slik at man forventer at gamle mennesker dør, og at legene derfor ikke leter så omstendelig etter en årsak. Det blir også hevdet at demens og depresjon ofte sammenblandes blant eldre, og da får de ikke alltid rett hjelp. Dette innebærer at det er berettiget å hevde at her er det en del mørketall. Av den grunn er det ekstra viktig for hjelperen å være observant på selvmordsfare blant eldre og gamle mennesker.

I nasjonal tiltaksplan³ pkt. 7.5 står det følgende:

"Eldre: En mer systematisk innsats bør rettes inn overfor de eldre aldersgrupper som har en særlig høy selvmordsfrekvens. Ensomhet, isolasjon og tapsopp-

levelser er pekt på som vesentlige årsaksforhold til den høye selvmordsfrekvensen. I et forebyggingsperspektiv vil det være viktig med en øket oppmerksomhet rundt eldre som har fått endret sin livssituasjon. Det er dokumentert at eldre mennesker generelt ofte er tilbakeholdende med å søke hjelp. Strategier som går på hvordan man skal nå fram til flere av de risikoutsatte i denne gruppen vil være vesentlig å få dokumentert."

Å SNAKKE MED ELDRE OM SELVMORDSTANKER – SJELESØRGERISKE UTFORDRINGER

"Motgang møter meg i verda, men det fins ei open dør til ein kvilestad på ferda dit der roser aldri dør. Tidt vert foten sår og blodig, augo ser som gjennom slør. Men eg vandrar glad og modig dit der roser aldri dør."

I møte med mennesker som nærmer seg slutten av livet, er det ofte presten eller diakonen får gode samtaler om tro og tvil. Mange eldre er vant til at med presten/diakonen snakker en om Gud og himmel, troen og det eksistensielle. Derfor kan presten eller diakonen ha en enklere inngang til å snakke om det aller vanskeligste med denne gruppen. Likevel kan utfordringen være at den generasjonen som nå er eldre eller gamle, også kommer fra en tid der selvmord var et tabubelagt tema, og at selvmord ble sett på som synd.

Selvmordere i Norge ble i tidligere tider ikke begravd i vigsløt jord, men utenfor kirkemurene. Denne praksisen ble opphevet ved Kriminallovene i 1843 etter å ha vært praktisert i 700 år. Det gikk ennå lengre tid før forbudet mot jordpåkastelse og likpreken ble opphevet i henholdsvis 1887 og 1902, (Erichsen 1999)⁴.

Også i dag kan det være vanskelig å tale åpent om selvmord i kirken og ellers. Selv om man oftere ser selvmord nevnt i dødsannonser og hører det i minneordene i begravelser, er det ennå slik at mange forbigår selvmord som dødsårsak med taushet eller omskrivninger (Osberg 1999)⁵. Som prest hender jeg jeg møter spørsmålet: ”Kommer en som tar sitt eget liv til himmelen?” (Wolstad 2016)⁶

HVORDAN IDENTIFISERE SELVMORDSTANKER HOS ELDRE?

Hjelpere som er opplært i å identifisere selvmordsfare, har lært at det er viktig å være årvåken for og lytte etter ord og uttrykk hos den andre, som formidler passive og aktive selvmordstanker og planer. De har lært å lytte etter dette hos både ungdommer og voksne og kan identifisere uttrykk som kan tyde på at den man snakker med, går med tanker om selvmord eller selvmordsplaner. Vi skal ikke glemme at dette også er viktig i møte med eldre/gamle. Likevel kan det være noen spesielle utfordringer i samtaler med denne gruppen fordi språkuttrykket kan være annerledes enn man er vant til. Ikke minst i samtale med presten/diakonen, der konteksten er slik at språket fort blir preget av konfidentens tidligere års erfaringer med slike samtaler. Mange har ennå et språk som er preget av slik det kristne miljøet var da de var unge, og ikke sjeldent er det preget av gamle bedehus og vekkelsesalmer som er svært himmelvendt i sin karakter. Det er derfor ikke uvanlig at man synger sanger med innhold som den som er sitert i ovenfor. Lengselen etter himmelen, ”å komme hjem til Jesus”, og troen på at det sanne og riktige livet begynner etter døden, er forkynt og dyrket i mange kristne forsamlinger. Jeg tar hverken noen teologisk eller etisk vurdering om hvordan denne forkynnelsen fungerer, eller om den er viktig som budskap; i denne sammenheng ønsker jeg kun å vise hvordan denne ordbruken i noen tilfelle kan taakelegge et rop om hjelp, eller i verste fall passive eller aktive selvmordsplaner.

Det er ikke nødvendigvis slik, men i noen tilfeller kan fru Hansens gjentatte ønske om at vi synger:

”Til den stad eg er på vandring, der eg fri legg

ned mi bør. Livets tre står der i bløming, der som roser aldri dør. Kor: Der skal roser aldri visna, frosten bit ikkje som før. Til den stad eg er på vandring, dit der roser aldri dør.

Denne teksten i seg selv kan være en vakker og trøsterik måte å omtale himmelen på og er kjær for mange. Spørsmålet er likevel om fru Hansen ønsker å syngre den fordi den er et godt minne, eller en stadfestelse av hennes tro og håpet i den, eller om dette er en måte hun formidler at hun ønsker å dø – og til og med har planer om å gjøre noe med dette. For en sjelesørger kan det være en vanskelig vurdering om man skal utforske dette landskapet. Likevel kan det være en livsviktig avgjørelse å ta. Når man tør å spørre en ungdom rett ut: ”Er dette så vanskelig at du vurderer å ta livet ditt?” fordi en frykter at et ungt menneske vil dø, da er det nesten diskriminerende om ikke den samme frykten er til stede i samtale med et gammelt menneske. Sjelesørgere er også forpliktet til å ta vare på livet i alle faser. Det er mulig å trå varsomt inn i dette landskapet uten å forringe hverken fru Hansens vakre bilder av himmelen eller å overse at hun har tenkt seg til denne himmelen raskere enn naturlig.

MULIGE INNFALLSVINKLER FOR Å AVDEKKE SELVMORDSFARE

I eksemplet med fru Hansen over har sjelesørgeren en rekke muligheter til å gå dypere inn i samtalen om livet og døden, og ved dette avdekke eventuelle selvmordstanker. Sjelesørgeren kan for eksempel be fru Hansen fortelle mer om hva denne sangen betyr for henne. Hva er det som er godt ved å syngre den? Hva betyr himmelen for henne? Har hun alltid sett slik på himmelen? Er det noe i livet nå som gjør at himmelen blir viktigere? Skulle hun ønske hun var i himmelen allerede? Ved slik spørsmål kan man varsomt og respektfullt utforske om hennes lengsel mot himmelen dreier seg om en fromhet som er en naturlig del av hennes religiøse liv, eller om hun nå kjenner at døden ville være bedre enn livet. Hvis det er slik, kan man gå videre i samtalen for å avsløre eventuelle selvmordstanker. Dette kan vise seg å dreie seg om det vi kaller ”passive selvmordstanker”, eller de kan i verste fall være reelle selvmordsplaner.

Så kan det være slik at herr Olsen stadig snakker om at han ikke orker mer, at han gleder seg "til å se Sigrid igjen der hjemme". Forskjellen mellom sorg og savn og et reelt ønske om å dø kan balansere på en hårsbredd. Den kan også endre betydning over tid. Det som begynner med en ensom, gammel manns savn etter en kjær ektefelle, kan endre seg til et ønske om å dø, og, som tiden og ensomheten øker, til reelle selvmordsplaner. For en som følger herr Hansen over tid, kan dette være vanskelig å oppdage.

Noen ting kan man likevel gjøre. Det ene er å lytte til hans lengten og møte ham i sorgen, la ham få snakke om Sigrid, dele de gode minnene og gi ham et fellesskap i sorgen. Dette kan i seg selv være selvmordsforebyggende. Ved å snakke om det som er sårt, kan han oppleve et fellesskap, og kanskje ensomheten vil bli mindre. Som et neste punkt kan sjelesørgeren forsøke å få ham til å snakke om det som binder ham til livet her og nå. Er man i en heldig posisjon, kan man klare å hjelpe herr Hansen til å gjenoppdage sitt nettverk, eller finne nye relasjoner. Dette kan være med på å dempe det som med tiden kan utvikle seg til selvmordsfare. Ved å være tidlig ute, er man selvmordsforebyggende før konsultenten eventuelt går videre inn i det som kalles "selvmordsprosessen". Det siste er å være årvåken for endringer i herr Hansens omtale av sin lengsel og av "Sigrid". Dersom han begynner å bruke utrykk som "nå er det jo ikke lenge før vi sees igjen", eller "jeg vet at vi snart skal gjenforenes", og/eller blir fokusert på hvem som skal arve ham, hva de skal arve, hva om skal stå på gravsteinen, kan dette være signal på selvmordsfare. Nå må det også bemerkes at fokus på arv og begravelse er mer vanlige tegne på selvmordsfare hos yngre enn eldre, men også dette er viktig å sjekke ut. Herr Hansen kan ha definitive planer om å ta sitt eget liv, han kan til og med virke lettere og mindre sorgfull de siste dagene før dette.

AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Denne artikkelen dekker kun noen få eksempler og er ikke på noen måte utfyllende for dette området. Det jeg ønsker å løfte frem er fokuset på at eldre og gamle mennesker lever og lider like mye som yngre og har det samme kravet på å bli

møtt når livet smerter. Det handler om at alle mennesker skal leve og bli tatt på alvor så lange de lever. Dette gjelder den psykiske så vel som den fysiske smerten. I møte med denne smerten, både som ansatt på Kirkens SOS og som menighetsprest, har jeg erfart at ved å ta sorg, lengsel, ensomhet og annen psykisk smerte på alvor, kan mennesker få et bedre liv og dette er i seg selv selvmordsforebyggende. I møte med de eldste i samfunnet kan smerten beskrives på andre måter enn blant de yngre. Sorgen de gir uttrykk for og vil snakke om, kan være mange år gammel, men den kan likevel bearbeides. Jeg har bedt for det ufødte barnet som aldri fikk en grav; smerten og savnet var der, 50 år etter. Jeg har hørt historier om kjæresten som sviktet så bittert for 60 år siden, og mannen som slo og drakk bort pengene, og som hun med dårlig samvittighet er lettet for at er død. Historiene er mange, og noen har satt så dype spor at de bare blir tydeligere med årene. En dag må de snakkes om. En dag må sorgen legges til hvile, helst før den gamle bestemmer seg for å finne sin egen vei "inn i hvilen". Derfor er sjelesørgeren en viktig og livsfremmende samtalepartner, om man er 20 eller 100 år gammel. Og derfor er selvmordsforebygging blant de eldste like viktig som blant alle aldersgrupper.

¹ D. Bergagård/B. Andersson Norsk tekst: Tobias Skretting Melodi: Jack & Jim Elsie.

² Jeg gjør oppmerksom på at denne artikkelen er skrevet med utgangspunkt i etnisk norske eldre med en sosial, kulturell eller religiøs bakgrunn basert på kristendommen. I denne artikkelen vil jeg ikke adressere utfordringene i forhold til mennesker med annen sosial, kulturell eller religiøs bakgrunn.

³ HANDLINGSPLAN MOT SELVMORD Slutt-rapport, IK-2720. September 2000.

⁴ Erichsen, Elling (1999): "Kirkens rolle i selvmordsforebygging", i "Tilbake til livet. Selvmordsforebygging i teori og praksis" Høyskoleforlaget AS.

⁵ Osberg, Sigurd (1999): "selvmord og etik", i "Tilbake til livet. Selvmordsforebygging i teori og praksis" Høyskoleforlaget AS, s 409–419.

⁶ Wolstad, Helle Maria (2016); "Suicide – *Theology, ethics and pastoral care*" s 173–184 i Movafagh, H.M.Ø "Social holiness, diakonia & present Challenges in our Wold Today" Laser Tryk, Danmark 2016.

SELMORD TAR FLEST UNGE LIV I NORGE

AV RANDI T. NORDVIK, VIVAT KURSLEDER, DAGLIG LEDER MENNESKETIFOKUS
RANDI@MENNESKETIFOKUS.NO

Visste du at

- selvmord blant unge tar flere liv enn trafikkulykker, overdoser og kreft?
- det skjer 500–600 selvmord i Norge hvert år?
- hver måned tar 6 vellykkede unge norske menn sitt eget liv?
- flere kvinner forsøker å ta sitt eget liv, men flest menn lykkes?

Disse tallene er imidlertid bare toppen av et isfjell. Det reelle antall selvmord er 5–25 % høyere enn det registrerte antallet. I tillegg har hele 260.000 personer selvmordstanker.

Så og si alle vil ha tanker om selvmord én eller flere ganger i livet. Det er en del av det å leve, men det kan ikke være en unnskyldning for at vi ikke skal gjøre noe for å forhindre at flere tar sitt eget liv. Hvert eneste menneske vi mister, er ett menneske for mye. I tillegg til tragedien det er for det enkelte menneske som blir skadet eller mister livet, berører og belaster selvmord og selvmordsforsøk mange andre.

TABU OG STIGMATISERING

Fortsatt er det mye tabu og stigmatisering rundt selvmord og selvmordstanker, og det finnes mange myter. En av dem er at det er farlig å snakke åpent om selvmord. Det som imidlertid er farlig, er ikke å snakke åpent om selvmord. Skal vi forebygge selvmord og selvmordsforsøk, må vi å snakke om det.

Selvmordsatferd er et sammensatt og komplisert fenomen. Å forhindre at noen tar livet sitt er krevende, men det er ikke umulig.

Årsakene til at selvmordstanker oppstår, er sammensatt, og det kan være vanskelig å oppfatte

faresignalene. Derfor kan utdanning og trening i førstehjelp ved selvmordsfare øke muligheten for å oppdage og forstå signalene og å yte førstehjelp.

WHO OG NORSKE MYNDIGHETER HAR SOM MÅL Å REDUSERE ANTALL SELVMORDSFORSØK OG SELVMORD

For å nå målet om å redusere selvmordsforsøk og selvmord kreves det en omfattende innsats, og den må være mer omfattende enn det helsevesenet kan klare alene. Dersom vi skal lykkes med det som er absolutt nødvendig innen forebygging av selvmord, kreves det innsats fra et bredt spekter av bidragsyttere. Det strekker seg helt ut til det enkelte lokalsamfunn og den enkelte samfunnsborger. Hver og én av oss kan i gitte situasjoner utgjøre den avgjørende forskjellen mellom liv og død.

En måte å gjøre et samfunn tryggere i forhold til selvmord, er å ha en opplyst befolkning som kan virke som lokale redningsmenn. Et slikt ”korps” av redningsmenn og -kvinner (gatekeepers) kan for eksempel bestå av helsepersonell, lærere, politi og frivillige med opplæring, og de kan være ett av flere tiltak som inngår i en strategiplan mot selvmord

Kunnskap om førstehjelp ved selvmordsfare i brede lag av folket kan på samme måte som hjerte-/lungeredning og hjertestartere utgjøre et positivt og handlekraftig bidrag.

VIVAT FØRSTEHJELP VED SELVMORDSFARE

Vivat førstehjelp ved selvmordsfare er et standardisert opplæringsprogram som er utviklet av

Vivat selvmordsforebygging og støttet og del-finansiert av Helsedirektoratet. Både Handlingsplan mot selvmord fra 1994 og den nye Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading (Helsedirektoratet, 2014) vektlegger betydningen av opplæring og informasjon om selvmordsforebygging til brede grupper i befolkningen.

Kurset er utviklet for å passe hjelpere med ulik faglig bakgrunn, som møter selvmordsnære mennesker i sitt virke, samt frivillige og andre personer som i sine ulike roller kan komme i en hjelpeposisjon overfor mennesker der selvmord er et tema. Kurset gir deltakerne større trygghet og kompetanse i å møte mennesker med selvmordstanker.

VI HAR ALLE ANSVAR

Vi har alle ansvar for å hjelpe når kriser rammer medmennesker. Førstehjelp ved selvmordsfare kan sammenlignes med akutt hjelp som alle bør kunne yte, for eksempel ved trafikkulykker. Det er en måte å redde liv på. Det er viktig at den som først kommer i kontakt med en person i selvmordsfare, kan hjelpe. Det er mulig å redde liv og avverge skade.

De fleste personer i selvmordsfare er usikre på om de virkelig ønsker å dø. Det mange imidlertid ønsker, er å slippe den fysiske eller psykiske smerten de står i, den som kan være så smertefull og vanskelig at selvmord oppleves som eneste løsning og utvei.

Dersom du er åpen og tilgjengelig, vil personer i fare kunne ønske å snakke med deg. Ved å stille direkte spørsmål om selvmord vil hjelpere signalisere at det er greit å snakke om selvmord. Det er viktig å få frem og lytte til personen i selvmordsfare sin livssmerte, for så å finne veien videre mot trygghet. Personen kan få hjelp og støtte fra både helsevesenet, familie og venner, samtidig som han/hun kan få tak i egne ressurser på veien mot å ha det bedre.

INTERVENSJON VED SELVMORDSFARE

Vivat førstehjelp handler om å gi intervensjon ved selvmordsfare, og den baserer seg på 3 faser:

1. Kontakt med selvmordstanker,
2. Forståelse av valgmuligheter
3. Fremme livet.

FASE 1:

KONTAKT MED SELVMORDSTANKER

I denne fasen utforskes det som kan forstås som signaler om at personen i fare har det vanskelig og eventuelt har tanker om selvmord. Det er i denne fasen kontakten skapes og grunnlaget for en samarbeidsrelasjon legges. Fasen er avsluttet når begge personer er enige om at livsproblematikken som er snakket om, inkluderer selvmordstanker. For den som trenger hjelp, kan det å selv si at han/hun har selvmordstanker, være en milepæl.

FASE 2:

FORSTÅELSE AV VALGMULIGHETER

I denne fasen arbeides det med å lytte til historien som ligger bak selvmordstankene. Kanskje er det første gang personen som sliter, har fått mulighet til å sette ord på sine vonde følelser. Det kan være en skjellsettende opplevelse både for den som endelig får snakke ut, og for den som hjelper. Det er i denne fasen hjelperen leter etter og støtter vendepunktet.

FASE 3: FREMME LIVET

I denne fasen er håpet at samhandlingen så langt har brakt fram enighet om og forståelse for at livet trenger beskyttelse. På dette tidspunkt vil det forhåpentligvis være mulig å snakke sammen om hva som finnes av beskyttelsesfaktorer hos den enkelte, og hva som vil være nødvendige tiltak for å bevare fortsatt liv. Nå er anledningen kommet for at andre mennesker bringes inn i den videre hjelp. Nå vil familie, venner, kolleger og fastlege/tidligere behandler være sentrale personer å etablere kontakt med. Hjelperens rolle er å se til at det skjer.

BESKYTTELSE HER OG NÅ

Ved å fokusere på beskyttelse i her-og-nå-situasjonen gis det signaler om at man er villig til å yte omsorg og hjelpe personen i fare. Håpet er at dette kan skape rom for å etablere en samarbeids-

relasjon med personen som trenger hjelp. En god samarbeidsrelasjon gir mulighet til å samtale om, og evt. avdekke, hva som kan ligge bak selvmordstankene.

Håpet igjen er at dette gir signaler om at de dystre tankene og vonde følelsene kan snakkes om. Samtalen kan gi personen som sliter mulighet til å bidra til å hjelpe seg selv. Mulige ressurser samt beskyttende faktorer kan i løpet av samtalen bringes fram i dagen. Denne relasjonen krever at hjelperen er i stand til å overvåke og ta ledelse i situasjonen.

Grad av ledelse vil variere, men når trusselen om tap av liv er overhengende er det riktig at hjelperen er styrende og tilkaller hjelp. Det legges vekt på å knytte kontakt med helsevesenet når det er nødvendig.

VENDEPUNKTET ER SENTRALT

Når en samarbeidsrelasjon er etablert, vil det neste målet være å hjelpe personen i selvmordsfare til å se om det kan finnes andre utveier enn selvmord. Ved å signalisere vilje til å lytte til historien og erfaringene som har gått forut for selvmordstankene kan samtalen etter hvert komme inn på områder som handler om vilje til fortsatt liv. Det enkle faktum at man opplever seg lyttet til, kan være avgjørende.

Enighet om å utsette selvmordet er et viktig skritt på rett vei. Den minste kime av tvil rundt dødsønsket, eller hentydninger til håp, kan være uttrykk for noe som holder vedkommende i livet. Det vil kunne fungere som begrunnelse for å utsette den fatale handlingen. Det kan forstås som et vendepunkt.

Et vendepunkt kan være hva som helst som knytter personen til fortsatt liv. Det faktum at selvmordet ikke er gjennomført ennå, kan tyde på at det er noe som holder vedkommende tilbake. Det kan være et svakt, men likevel til-

stedeværende vendepunkt om det blir tatt opp med personen i fare.

Andre og mer markante vendepunkt kan være kjærlighet til barn, familie og kjæledyr.

Om hjelperen og personen i fare ikke kommer fram til noe som kan holde vedkommende i livet, er det et avgjørende poeng i seg selv å være enige om at døden definitivt utelukker en slik mulighet senere. I en slik situasjon må personen i selvmordsfare hjelpes til kontakt med helsevesenet.

HVILKEN NYTTE HAR OPPLÆRINGEN

Siden kurset har fått stor utbredelse på verdensbasis, er det også blitt gjenstand for en rekke forskningsarbeider, særlig med vekt på å undersøke nytteverdien av kursvirksomheten. Det legges stor vekt på at undervisningsprogrammet skal være forskningsbasert og i tråd med beste kliniske praksis. Det arbeides derfor med utvikling av undervisningsprogrammet som verktøy for læring, og det legges vekt på å tilrettelegge for at resultatene av undervisningen gjøres til gjenstand for forskning.

Fem områder kursdeltagere føler økt kompetanse på i møte med selvmordsnære mennesker:

- Opplever seg mer kompetente.
- Har en høynet beredskap.
- Har økt sine kommunikasjonsferdigheter.
- Er bedre til å dele informasjonen med andre.
- Opplever at de gjør bedre intervensjoner i sine møter med selvmordsnære mennesker.

NÆRHET DET VIKTIGSTE

Det aller viktigste er at vi som medmennesker våger å bry oss. Vi vet at menneskelig nærhet kan ha avgjørende betydning. Vår tilstedeværelse er viktigere enn hva vi sier. Også stillhet kan innebære hjelp. Hver og én av oss kan utgjøre den

KIRKENS OPPDRAG OG ORDNING

SVAR TIL LARS HANA

AV KNUT GRØNVIK OG STEIN BJARNE WESTNES

SOKNEPREST@LOMMEDALEN-MENIGHET.NO / SOKNEPREST@BRYN-MENIGHET.NO

Kirken bør organiseres med en enkel struktur som er lett å forstå for både ansatte og folk flest, og dertil økonomisk bærekraftig. Dette slutter også Lars Hana seg til når han i LK 14/2017 kommenterer vårt innlegg om kirkeordning, som sto på trykk rett før sommeren, i nummer 11. Takk for bidraget i samtalen! Det gir oss anledning til å presisere litt.

1. Ny situasjon. Kirkemøtet har vedtatt at det i framtiden skal bli én arbeidsgiverlinje i Den norske kirke. Vårt innspill er et forsøk på å se for seg den situasjonen. I dag er det to linjer, og i begge linjer utføres det arbeid som er nødvendig og umistelig for kirken. På prosti- og fellestadsnivå ledes arbeidet av henholdsvis prost og kirkeverge, på menighetsnivå av sokneprest og kirkeforvalter/daglig leder.

Når to linjer skal bli én, oppstår da uvegerlig spørsmålet om hvem som skal ha det overordnede lederansvaret i prosti/fellestadsråd og i sokn.

2. Oppdrag. Løsningen på dette ligger etter vår mening i en organisering ut fra kirkens oppdrag, egenart og kjerneaktiviteter. Kirken skal i ord og handling formidle evangeliet om Guds kjærlighet i Jesus Kristus. Derfor er kjerneaktivitetene gudstjenester, forkynnelse, sakramentsforvaltning, kirkelige handlinger, diakoni, undervisning, musikk og kultur.

Vi skrev: "Hvis kirken skal organiseres i tråd med dens oppdrag og egenart, er det naturlig at lokalmenighetens daglige arbeid ledes av personer som har den nødvendige kirkelige utdanning og ordinasjon." Kanskje burde vi skrevet "og/eller", ettersom vi er åpne for at ordinasjon ikke er en absolutt forutsetning. Kirkefaglig kompetanse

er derimot avgjørende. Prestene har den mest omfattende utdanningen på feltet.

3. Støttefunksjoner. Vi skrev videre: "For å støtte opp om formålet og kjerneaktivitetene har kirken også ulike og nødvendige stillinger innen administrasjon, personalbehandling, økonomi, eiendomsforvaltning, kirkegårdsdrift osv. Vi ser det som naturlig at disse støttefunksjonene underordnes den faglige ledelsen av kirkens kjerneaktiviteter." I klartekst: Kirkeverge bør være underordnet prost, kirkeforvalter underordnet sokneprest.

Som Lars Hana bemerker, finnes det kirkeverger med god kirkelig kompetanse. Men dette er ikke et krav til kirkeverger og følgelig heller ikke et argument på strukturnivå, like lite som enkelte presters manglende lederegenskaper kan brukes som argument mot at kirkefaglig utdannede bør ha hovedledelsen i stabens daglige samhandling på vei mot felles mål.

4. Ansettelse. Alle ansatte i kirken, i både kjerne- og støttefunksjoner, bør ansettes i rettssubjektet Den norske kirke. Dette vil styrke de ansattes opplevelse av å stå sammen om tjenesten. Daglig håndtering av arbeidsgiveriet kan antakelig med fordel skje på prostnivå.

Lars Hana har innvendinger mot vårt forslag om å tilsette på flere nivåer. Her er det muligens en skinnuenighet. Vi skilte mellom tilsetning og ansettelse, noe man visstnok ikke gjør på godt norsk. Det vi mente å få fram, var dette: *Beslutningen* om hvem som ansettes, kan for mange stillinger med fordel tas på sokne- eller prostnivå.

5. Hovedsak. Lars Hana har også motforestillinger mot vårt forslag om organisering i store

byer der det er flere prostier i ett fellestråds-område/én kommune. Dette er ingen hovedsak for oss. Nødvendige tilpasninger av grunnmodellen kan løses på ulike måter, enten vi snakker om store byer, steder der prostiet omfatter flere fellestråd, eller – som i vår hverdag – et stort prosti/fellestråd med flere sokn.

Hovedsaken er uansett denne: Kirken må organiseres ut fra sitt oppdrag, sin egenart og sin tradisjon og dermed fremstå i en form som for folk

og medarbeidere er kjent og naturlig.

Som vi skrev sist: ”Det er vanskelig å se teologiske eller rasjonelle grunner for at kirken skal ledes som en bedrift med en merkantil overordnet ledelse. Tvert om er det mange gode teologiske og rasjonelle grunner til at kirken bør ledes av valgte råd sammen med ordinerte/vigslede medarbeidere som er utdannet i og forpliktet på kirkens tro og lære.”

luther

Kari Fure

FLUKTEN FRA SYRIA OG IRAK

199,-

Flere millioner mennesker flykter fra sine hjemland i Midtøsten. Blant disse er det mange kristne. De drives vekk fra områdene der den kristne kirke først etablerte seg. Slik kuttes kirkens røtter.

I *Flukten fra Syria og Irak* forteller Kari Fure om møter med mennesker som står midt i dramaet. Hun har snakket med flyktninger og kirkeledere, politikere og personer som risikerer livet for å hjelpe – og orientalske kristne som starter et nytt liv i Tyskland, Sverige og Norge.

Fure setter enkeltskjebnene inn i en politisk og historisk sammenheng. Hun drar linjene til folkemordet i Tyrkia for hundre år siden, og spør hvorfor de religiøse motsetningene i Syria og Irak ble så dype. Fure har også møtt folk som drømmer om trygghet i en selvstyrt provins for kristne og andre minoriteter på Niniveletta i Nord-Irak.

Les den spennende historien!

www.lutherforlag.no

FRA BOKFRONTEN

GEIR HELLEMO: LIVET I SALMENES BOK. 40 BETRAKTNINGER

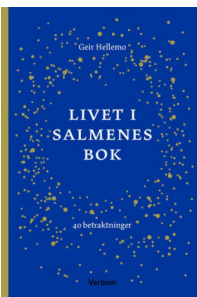
VERBUM 2017 175 SIDER ISBN 9788254313381

Knappt noen annen salme er blitt så mye brukt opp gjennom historien som Salme 23. Ved hjelp av denne salmen har mennesker uttrykt sorg, tillit, takknemlighet eller lengsel etter trøst. Et snart 16 år gammelt eksempel: 11. september 2001 holdt USAs daværende president, George W. Bush jr. en tale kalt "De kan ikke skade stålet i Amerikas besluttsomhet". I denne talen sier han bl.a.: "I kveld ber jeg om deres bønner for alle dem som sørger, for barn som har fått sin verden knust, for alle dem som føler sin trygghet og sikkerhet truet. Og jeg ber om at vi blir trøstet av en makt større enn noen av oss, uttrykt gjennom alle tider i Salme 23: 'Om jeg enn skulle vandre i dødsskyggens dal, frykter jeg ikke noe ondt. For du er med meg.'"

Salmene i Salmenes bok er poesi, utformet som bønner, klager, seierssanger, kjærlighets-sanger, visdomslære og profetiske utsagn. De er uttrykk for gudsdyrkelse; tilbedelse i individuelle

og kollektive former, innenfor et stort teologisk og eksistensielt spekter. Tekstene har vært – slik de fremdeles er – noe mer enn litterære tekster; det handler om tekster i bruk og til fremføring, gjerne akkompagnert av musikk og også bildekunst. Salmenes antikke og orientalske bakgrunn gjør at de kan kalles for "de andre" eller "fremmede". I et forsøk på å gjøre de gamle tekstene forståelige i vår tid kan tekstenes mangetydighet temmes av en opptatthet av tekstenes budskap. Men når poesien i salmene får komme tydeligere frem, utfordres den moderne leseren av deres annerledeshet. Samtidig er salmene på ulike måter blitt gjort til våre egne. Mange har et fortrolig forhold både til salmene og salmespråket, noen ganger kanskje nettopp fordi det skiller seg fra annen språkbruk.

Salmenes bok er blant de mest siterte gammeltestamentlige tekstene i Det nye testamente; de knyttes til ulike ledd i den kristne messen, tidebønnene, folkelig fromhet og synagogen. Geir Hellemo som er professor emeritus i kirkehistorie og liturgikk, bruker i boken *Livet i Salmenes bok* salmene som spill til å reflektere over eget liv. Han har skrevet 40 betraktninger etter det han kaller "intuisjonsprinsippet": "Det som jeg stopper opp ved [når jeg leser Salmenes bok], det skriver jeg om. Fordi det er så godt sagt. Enten jeg er enig eller ei. Tekstene setter meg altså i spill." Hver refleksjon er på 2 små sider. De fleste starter med å sitere ett eller noen få vers fra en salme, som for eksempel Sal 17,15: "Når jeg våkner, skal jeg mettes ved synet av deg," etterfulgt av en refleksjon over ulike former for lys; Sal 51,17: "Herre, lukk opp mine lepper så min

mann kan lovprise deg,” lest som et spill på hjertet som aldri er rent, og Sal 91,13: ”Du skal trække på løve og slange og trampe på ungløve og orm,” tolket som at Gud kjemper mot destruksjon på sitt vis. Fragmenter av salmer – gjennom sitat og parafrafer – stimulerer Hellemo til å komme med betraktninger om det religiøse språket i dialog med vitenskap, klimakrise, Midt-østen-konflikten, resultatorientering, overflod og urettferdig fordeling av godene, en destabilisert verden – og, kanskje i mindre grad enn forventet, som et spill på hans personlige liv: Forfatteren skriver oftere ut fra et ”vi” som ikke er nærmere identifisert, i tråd med den kollektive dimensjonen i mange salmer?

Hellemo går til salmene med undring og ettertanke; ”forbløffelse” er muligens det uttrykket han bruker oftest. Han er opptatt av hvordan religion finnes i mellomrommene – midt i livets motsetninger. Forfatteren viser til et mangfold av tema når han fortolker utvalgte salmer: som uttrykk for Guds uransakelighet, opplevelsen av gudsforlatthet, om rettferdighet, miskunn og krigsmetaforikk, om livsmot, livsmestring og endring, om klage, lengsel og ettertanke, om bakvasking, hovmod og lovprisning, om synd, død, tilgivelse, håp og evighet. Han avslutter betraktningene med Sal 137 og følgende konklusjon: ”Det slår meg: Kanskje vinner det religiøse universet til syvende og sist nettopp sin troverdighet ved å være så tett knyttet til, vi kunne kanskje si, vårt livs urenheter.” Det er ikke først og fremst poesien Hellemo fokuserer på i sine 40 salmebetraktninger, men det å tolke det religiøse språket. Vi møter en god del ”imagination”, fore-

stillinger, innlevelse, hvor undringene hans fører til tankesprang som han filtrerer gjennom troen på den treenige Gud.

Etter salmebetraktningene følger en kort presentasjon av hver av de 8 miniatyrbildene over Salmenes bok, som er å finne i Aslak Bolts bibel. Denne bibelen, fra midten av 1200-tallet, gjengir Vulgatas oversettelse. Hellemo gir en kort skildring av hvert enkelt miniatyrbilde og siterer i tillegg innledningen til den enkelte salmen eller hele salmen – i den latinske bibeloversettelsen og en norsk oversettelse av denne. Her legges ytterligere dimensjoner til Salmene i bruk i kristen tradisjon. Deretter siteres alle de 40 salmene i Bibel 2011 sin oversettelse, og til slutt følger et kort etterord om nød, gudløshet, ondskap og en allmektig Gud, og med Kristus som et ufravikelig orienteringspunkt.

Salmene er gode både å tenke og å undre seg med, å ty til og å spille seg i. Sentralt i salmene er bønner og lovprisninger, båret av en forestilling om gudsnærvær, men med en spenning knyttet til at Gud også er fraværende. Salmene feirer livet fremfor døden, selv om både døden og Sheol/dødsriket skildres. Velkjent er jegets spørsmål i Sal 22:2: ”Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?” og vekslingen mellom bønn og klage: Til tross for klagen over at Gud ikke svarer, tviholder jeget på ”min Gud”, etterfulgt av tillit begrunnet i folkets/fedrenes erfaringer: de satte sin lit til Gud, de ropte til ham og ble reddet. Derfor roper også jeget til Gud.

*Kristin Joachimsen
Professor i GT, MF*

MÅNEDENS SALME SEPTEMBER 2017

AV ESTRID HESSELLUND OG SINDRE EIDE
ESTRID.HESSELLUND@EIDEFORLAG.NO / SINDRE.EIDE@EIDEFORLAG.NO

VERN OG BESKYTT MEG, IKKE FORNEKT MEG (N 13 725) – JORDENS BØNN

T: SHIRLEY ERENA MURRAY 1996 O: EYVIND SKEIE 2005 M: PER HARLING 1996

”Jordens bønn” (”Earth Prayer” på engelsk) er en av den verdenskjente newzealandske salmedikteren Shirley Erena Murrays mest kjente salmer. Den ble først utgitt i hennes samling *Every day in your spirit* (1996). Det er jorden, vår mor, som henvender seg til oss. Hun minner oss om vår sammenheng med alt det skapte, og utfordrer oss både til forvalterskap (vers 1–3) og til lovprisning av Gud, vår Skaper, kilden til livet (vers 4).

Om bakgrunnen for salmen forteller Murray til Per Harling, den svenske presten, salmedikteren og komponisten som har både komponert melodien og oversatt salmen til svensk: *”Jag hade länge sett behovet av psalmer, som talar om skapelsens utsatthet och därmed dess behov av vår omvårdnad, ett viktigt perspektiv för inte minst oss nyzeeländare, där vi är helt beroende av vår natur både för vår ekonomi och för vår spiritualitet. Ofta handlar ju psalmer om skapelsens skönhet, men få om dess utsatthet. Under några år skrev jag därför flera ”green hymns”, men ingen slog riktig an. Därför bestämde jag mig för att skriva en text utifrån moder jords jag-perspektiv, som ett försök att väcka människor för den alarmerande klimatfrågan. Många har associerat moder jords ”jag-är-ord” till Jesu ”jag-är-ord” (Jfr. Joh 6,48; 8,12 etc.). Det är en ingen dum sammankoppling. Jag tänkte faktiskt själv på den när jag skrev texten. Anknytningen till gudsnamnet Jahve (= jag är, Jf. 2 Mos 3,14) och till skapelsens jag-är-perspektiv är helt rätt. Skaparen (den treenige guden) och skapelsen är de enda som ständigt är!”* (Kilde: Per Harling: ”För livets skull – Minnen och tankar kring mina psalmer”, Solentro, Sverige, 2017).

Salmen ble første gang publisert i Skandinavia i Per Harlings bok ”Hela världen sjunger” (Verbium Musik 1997). Harling følger salmens originaltekst ved å la alle de tre første versene innledes med ”Jeg er”. I Eyvind Skeies norske oversettelse som første gang ble publisert i Syng hør

(IKO-forlaget 2005), innledes salmen med at jorden henvender seg til oss i bønningen ”Vern og beskytt meg”. Han plasserer utsagnet ”Jeg er din mor” i første vers, tredje linje, nærmest som en begrunnelse for å ta vare på jorden: ”Vern og beskytt meg, ikke fornekt meg, / barn av min omsorg; Jeg er din mor”.

Mens det er jorden som er subjekt i salmens tre første vers, brytes dette mønsteret i fjerde vers. Her er mennesket subjekt i de to første linjene: ”Gud er vår skaper, kilden til livet. / Syng med det skapte: Herren er stor.” I den tredje linjen er det som om mennesket og jorden synger sammen: ”Liv skal beskyttes, ikke forrådes”. I den avsluttende linjen er det igjen jorden som er subjekt. Skeie forsterker her jordens bønn med formuleringen ”Husk barn av jorden: Jeg er din mor”. I den engelske originalteksten står det: ”I am your mother, tears on my face.”

Salmer som benytter seg av slektskapsrelasjoner mellom jorden, mennesker og skapelsen, med ulike tilknyttede egenskaper, finner vi flere steder i salmeboken, f.eks. i Frans av Assisis ”Solsangen” (N13 290). Mennesket som tar en uhemmet herskapsrolle over skapelsen, ved en misforstått oppfattelse av forvalterskapet (Jfr. 1 Mos 1,26), må tale at andre deler av skaperverket holder disse ansvarlige.

Betegnelsen jorden, vår mor finner vi også i andre av de nye salmene i N13, se blant annet nr. 724 (Stjernene lyser fremdeles i mørket) og 726 (Menneske, du som har kunnskap). Harlings melodi har en profil preget av opp- og nedadgående sprang. Dette gir et deklamatorisk preg til melodien og bidrar til å understreke tekstens betydning i hver linje.

Gå inn på NRK/TV, ”Salmeboka minutt for minutt”, og hør blandakoret KoRissa fra Fosen i Sør-Trøndelag syngte denne salmen til nydelig pianoakkompagnement av Knut Størdal.

ORD AV LUTHER

OM PREKENEN

All preken og lære som ikke lærer og preker for oss om Jesus Kristus, er ikke daglig brød og mat for våre sjeler.

(WA 2. 111:36–32)

Når Guds Ord blir forkynt, gjør det samvittighetene glade, sikre og rene for Gud. For det er et ord om nåde og tilgivelse, og det er godt og søtt. Men når en forkynner menneskepåfunn, gjør det samvittighetene triste, engstelige og skjelvende.

(WA 2. 453:2–5)

Alle våre prekener skal sikte mot at dere og vi alle sammen skal vite og tro at Kristus alene er verdens eneste frelser og trøst, våre sjelers byrde og tilsynsman, likesom evangeliet helt og holdent peker på Kristus. Derfor er prekenen, ikke noe annet enn Johannes' vitnesbyrd. Derfor trekker vi ikke folk til oss selv, men fører dem til Kristus som er veien, sannheten og livet. På den annen side er alle de falske lærere som ikke preker om Kristus, men vitner og preker om seg selv.

(WA 46. 588:2–9)

En prest eller predikant lager ikke et evangelium, og ved deres forkynnelse eller embete blir ikke deres ord til evangelium. Ellers ville alt være evangelium som de talte. Nei, de bare rekker eller gir evangeliet gjennom sin forkynnelse. For evangeliet er der på forhånd og må være der på forhånd.

(WA 38. 239:2–6)

*Sitatene er hentet fra Kurt Aland:
Hva sier Luther? Et Luther-leksikon,
Oslo: Lunde 1974.*

SØNDAGSTEKSTEN

GUNNAR INNERDAL - TORSTEIN EIDEM NORDAL - STEPHEN SIRRIIS

REFORMASJONSDAGEN (/BOTS- OG BØNNEDAG) - ALLEHELGENSDAG MINNEDAG

REFORMASJONSDAGEN (/BOTS- OG BØNNEDAG)

31. OKTOBER 2017 (/29. OKT)

Prekentekest: Rom 1,16–17

Lesetekster: Sal 46,1–8 / Joh 1,16–17

Liturgisk farge: Hvit

TIL DAGEN(E): BOT/OMVENDELSE OG NÅDIG RETTFERDIGGJØRELSE

Selveste reformasjonsdagen i selveste jubileums-året (– selv om både dagen og året selvsagt har sterke drag av historiske tilfældigheter ved seg ...)! Formålet med dagen bør være å gi menigheten en innføring i gleden over det budskapet reformasjonen ble født av: "... at vi ikke kan oppnå syndstilgivelse og rettferdighet overfor Gud ved vår egen rettferdighet, gjerning og godtgjørelse, men at vi får syndstilgivelse og blir rettferdige overfor Gud av nåde for Kristi skyld ved troen." (*Confessio Augustana* [=CA] art. IV) Fordypelse i økumenikk og polemikk kan det kanskje finnes vel så gode andre muligheter til.

I angivelsen av dette kirkeårets tekster heter det: "På Reformasjonsdagen tirsdag 31. oktober

brukes de oppsatte tekstene, men det anbefales at Rom 1,16–17 er prekentekest. Der det ikke holdes gudstjeneste på selve Reformasjonsdagen, anbefales det å markere den på foregående søndag, altså at en bruker Reformasjonsdagens tekster i stedet for Bots- og bønnedagens tekster søndag 29. oktober." Der sistnevnte løsning velges, kan det være et godt alternativ å lage en vinkling på tekstene som også tar opp i seg noe av Bots- og bønnedagens preg og sier noe om en reformatorisk forståelse av boten. Den (egentlig de) første av Martin Luthers 95 avlatstester (som "satte det hele i gang") handler nettopp om boten: "Da vår Herre og Mester Jesus Kristus sa: Gjør bot ... ville han at hele den kristnes liv skulle være bot." Boten eller omvendelsen (gr. *metanoia*) består etter luthersk tenking av to ting (iflg. f.eks. CA XII): Anger over synden (at man er lei seg over å ha gjort noe galt, der det blir påpekt gjennom loven) og troen på Kristus (som gir frelsesgavene). Dette hevdes til korreksjon av en forståelse av boten som kunne være vel opphengt i formale sider ved boten (skriftemålet) som sakrament og tanken om at synderen skulle gjøre opp for seg gjennom godtgjørende gjerninger. Omvendelsen består samtidig også av et radikalt nytt sinnelag som vender seg bort fra synden og alt ondt, og til Kristus og det nye Åndens liv vi får i troen på ham. Men poenget er at det ikke er graden av gjennomføring av dette livet, som bestemmer om vi blir rettferdiggjort og får synds-

tilgivelse – den er en like radikal gave som kravet om rett kristent liv, slik det programmatisk kommer til uttrykk i Luthers skrift om *Et kristen-menneskes frihet* (1520): En kristen er på den ene side ved troen fullstendig fri fra alle krav overfor Gud og kan være trygg og glad i sin frelse; på den annen side er han bundet til alle og enhver i kjærligheten, satt fri til å være i tjeneste som ”en Kristus for sin neste”. Tanken om hele livet som bot kommer igjen i Luthers forklaring til dåpen i *Lille katekisme*, der dåpens betydning forstås som daglig omvendelse og nytt liv, som et kristenlivets nøtteskall kunne man kanskje si. I alt reformasjonsjubileets fokus på nåde, nåde og nåde og at Gud elsker oss uansett, kan det kanskje også være på sin plass å nevne at Luther og reformasjonen også forkynte et radikalt krav om omvendelse fra synden i alle dens varianter. Det loves i de lutherske bekjennelsesskriftene ingen steder nåde, rettferdighet og evig liv til dem som ikke er villig til å ta et oppgjør i sitt eget liv; men det er aldri måten oppgjøret gjennomføres på eller graden av vellykkethet i oppgjøret, som blir stående som grunnen til vår frelse.

Luthers budskap er ikke først og fremst en teoretisk-filosofisk tenkning om Gud og s ånn, men et pastoralt og sjelsørgisk anliggende; han er ute etter folks liv og tro. Dette kommer bl.a. til uttrykk i at han var en aktiv salmediker: Troen skal synges inn i hjertene og proklameres for all verden. I forslagene nederst har jeg med vilje anført flere salmer forfattet av ham selv; kanskje kan disse få spille en ekstra rolle denne dagen.

TIL TEKSTEN OG PREKENEN

Prekenten er den teksten Luther selv i tilbakeskuende lys mot slutten av sitt liv tilskriver å være selve teksten som fikk evangeliets lys til å gå opp for ham (Historikerne strides fortsatt om akkurat når og hvor brått dette skjedde). Slik skriver Luther i fortalen til den latinske utgaven av hans samlede verker (1545):

”Jeg hadde vært og var grepet av en forunderlig trang til å forstå Paulus i brevet til romerne. Det som hittil hadde stått i veien for meg, var ikke hjertets kulde, men ett eneste ord i første kapittel (1,17): ’Guds rettferdighet åpenbares i det.’ Jeg

hatet nemlig dette uttrykket ’Guds rettferdighet’, for gjennom alle de lærdes bruk av det var jeg opplært til å forstå det filosofisk, om den såkalte ’formale’ eller ’aktive’ rettferdighet, den som gjør at Gud er rettferdig når han straffer synderne og de som gjør urett. Jeg for min del elsket ikke den rettferdige Gud som straffer synderen. Tvert imot, jeg hatet ham. For selv om jeg levde som en uastelig munk, kjente jeg meg som synder for Gud og var urolig i min samvittighet. Jeg maktet heller ikke stole på at jeg hadde blidgjort Gud gjennom mine satisfaktoriske gjerninger. Jeg var full av uvilje mot Gud. Om jeg ikke akkurat spottet i hemmelighet, så knurret jeg i alle fall ordentlig og sa: ’er det kanskje ikke nok at de stakkars synderne som går evig fortapt på grunn av arvesynden, rammes av all slags elendighet gjennom loven og de ti bud, om ikke Gud også gjennom evangeliet skal føye ulykke til ulykke og true oss med sin forbistrede rettferdighet gjennom evangeliet også?’ Slik raste jeg i min ville og forrykte samvittighet, men ble likevel stående der utålmodig og banke på dette stedet hos Paulus, full av brennende tørst etter å få vite hva det var St. Paulus egentlig mente [Lønning overs.: ”ville”].

Natt og dag grunnet jeg på dette, inntil Gud forbarmet seg over meg og jeg ble oppmerksom på sammenhengen mellom ordene. Den er nemlig slik: ’Guds rettferdighet blir åpenbart i evangeliet, som skrevet står: Den rettferdige skal leve ved troen’. Her begynte jeg nå å begripe at Guds rettferdighet er den rettferdighet som gjør at mennesket kan leve som rettferdig alene som en Guds gave, nemlig ved troen. Når det heter at Guds rettferdighet åpenbares gjennom evangeliet, er det altså den *passive* rettferdighet som det siktes til. Med den forbarmer Gud seg over oss og gjør oss rettferdige ved troen, som skrevet står: ’Den rettferdige skal leve ved troen’. Nå kjente jeg meg nesten som om jeg var født på ny, som om portene til paradiset hadde åpnet seg, så jeg kunne gå inn. Nå viste hele Skriften seg med et nytt ansikt for meg. Jeg fløy gjennom de forskjellige skriftene etter hukommelsen og fant frem parallelle uttrykk, som ’Guds verk’ = det verk Gud utfører i oss, ’Guds kraft’ = den kraft som Gud styrker oss med, ’Guds visdom’ = den vis-

dom Gud bruker til å gjøre oss vise med, 'Guds makt', 'Guds frelse', 'Guds ære'. Like voldsomt som jeg tidligere hadde hatet uttrykket 'Guds rettferdighet', med like stor kjærlighet omfattet jeg nå det uttrykk som lød som den søteste musikk i mine ører. For meg ble dette stedet hos Paulus på denne måten selve porten til paradiset."

Det er flere poenger i denne beskrivelsen det kan gå an å ta med seg inn i en preken. Et første er at reformasjonen har sitt utgangspunkt i studiet av Skriften (Jfr. "Skriften alene"): Luther "ble oppmerksom på sammenhengen mellom orden" og tok dem på høyeste alvor både i eget og kirkens liv. Han leste, grunnet på, ja "banket på" bibelordet gjentatte ganger i bønn og med hele seg på spill. Et annet er rettferdiggjørelseslærens evne til å sette alt annet i et nytt lys, også Skriftens ord. Når man får klarhet i hvordan det forholder seg med frelse og fortjeneste er det mange ting som før kunne oppfattes som tunge krav som nå fremstår med nåde og kraft. Et tredje poeng er at troens rettferdighet, gaven fra Gud, faktisk bokstavelig talt åpner himmelen over oss – overøser oss med alle gode gaver (Jfr. Ef 2,4–7).

Den eksegetiske litteraturen knyttet til "Guds rettferdighet" og dette stedet i Romerbrevet er bortimot endeløs, og det er ikke den detalj det ikke går an å fordype seg grundig i. De korte merknadene på dette området her må derfor oppfattes mest som oppmuntring til videre studier av kommentarlitteratur m.m. En av de bedre oppsummeringene som finnes er det bibelteologiske første avsnittet i *Felleserklæringen om rettferdiggjørelsen*, og et fint eksempel på en aktuell drøfting av Luthers Paulus-lesning finnes i K.-O. Sandnes: "Luther, Galaterbrevet og moderne Paulus-forskning", *Teologisk tidskrift* 1/2017.

Det er bred enighet blant eksegetene at preteksten har en viktig strukturell funksjon i Romerbrevet. Den angir hovedtemaet for brevet og uttrykker hele brevet kjernebudskap i noen få ord. 1,1–15 er en brevinnledning som presenterer avsenderen og hans ærend før temaet for brevet angis i 1,16–17. I 1,18–3,20 skriver apostelen om alle menneskers behov for frelse (Jfr. "jøde først og så greker"; men i omvendt rekkefølge) før 3,21–8,38 utdypet læren om Guds rettferdighet i ulike henseender. Kap 9–11 vender

tilbake til spørsmålet om jødenes plass i frelseshistorien. 12,1–15,13 inneholder den vanlige formaningsdelen i Paulus' brev, før det kommer en del epilogstoff i resten av kap 15 og 16.

"Evangeliet" (v 16) er det gode budskapet om Jesus Kristus, hans død og oppstandelse for vår skyld (Jfr. 1,1ff). Det er grunnlaget for Paulus' tjeneste (og alle prester og predikanter tjeneste!) og ikke noe man trenger å skamme seg over – nettopp på grunn av dets innhold og karakter som godt budskap. Det innbyr snarere til frimodig proklamasjon. Det er Guds kraft til å frelse og forandre menneskeliv.

"Guds rettferdighet" (*dikaïosyne theou*, v 17) er et kjernebegrep for Paulus. Mye av sin bakgrunn har det nok i gammeltestamentlige tekster der det fremstår som et begrep på linje med Guds frelse (eks. Jes 46,13), og ikke bare i juridisk likevekts-tenking. "De rettferdige" er også en gjengs gammeltestamentlig benevnelse på dem som hører Gud til. Hovedspørsmålet til begrepet er hvordan genitiven er å forstå. Er Guds rettferdighet en egenskap hos Gud eller en rettferdighet hos den troende, som Gud er opphav til, og den som virker (se Leivestad/Sandveis grammatikk 3. utg. s 180)? Det finnes i alle fall bibeltekster som klart understreker at "rettferdighet" er en gave fra Gud gjennom Kristus (Fil 3,9; 1 Kor 1,30; Rom 3,21ff), og det er dette aspektet som byr seg frem som fokus for dagen, selv om man nok ikke kan innsnevre begrepets betydning helt til dette med grammatikken i hånd. Greske genitiver har det med å ha mer dybde i seg enn det som innsnevring til én av grammatikerens muligheter får grep om. Hva det betyr at Guds rettferdighet er åpenbart i evangeliet, utlegges nærmere i Rom 3,21ff der dette knyttes til korset som soningssted.

Sitatet fra Hab 2,4 i v 17 er en god case til refleksjon rundt hvordan NT bruker GT. Her er det forhold knyttet til både hermeneutikk og teksttradisjon, som er ganske komplekse; jfr. sitatet av den samme teksten i Hebr 10,38 med annen ordlyd og ganske annerledes applisering. At det er en sentral tekst for Paulus' forståelse av rettferdiggjørelsen, sees også av Gal 3,11.

På en slik dag kan gjerne prekenen få være preget av et par lutherske idealer i forkynnelsen. For det første at forkynnelsen skal ha preg av

tilsigelse og gave, ikke bare religiøst kåseri eller tips til et enklere og bedre liv. Si at Gud rettferdiggjør tilhøreren for Kristi skyld og gir ham eller henne tilgivelse for synder, åpne dører inn til himmelens trone og kraft til nytt liv. Når tilhøreren går hjem igjen, skal hun kunne spørre seg selv: "Hva fikk jeg i prekenen i dag?" Og svaret bør bli noe sånt som at jeg fikk tilsagt løftet om Guds nåde og tilgivelse for Jesu skyld; jeg fikk beskjed om at det gjelder meg, og at jeg er kalt betingelsesløst til å tro på dette og leve et nytt liv i tjeneste for min neste. På denne måten kan prekenen få være et nådemiddel, at Gud kommer til orde med sin nåde proklamert gjennom forkynderens ord. For det andre kan man gjerne være nøye på skjelningen mellom lov og evangelium, om ikke nødvendigvis i navnet (Dvs. ved å bruke disse ordene eller fordype seg i deres teologiske betydning), så i alle fall i gavnet, ved at forkynnelsens struktur ikke er "hvis du x, så Gud y" (heller ikke knyttet til troen som betingelse eller årsak til rettferdiggjørelsen), men "Gud har gjort dette for deg". Frelsen er ikke en topartstransaksjon der begge gir og tar, men Guds gjerning der han gir, og vi mottar.

Ut over dette kan prekenen gjerne ta med seg noe stoff fra Luthers liv eller tekster og noe fra bekjennessskriftene hvis gudstjenesten har et opplegg som gjør det mulig med litt innholds-tyngde.

SALMER

108 Vår Gud han er så fast en borg (Luther)
335 Guds sønn er kommet til oss ned
336 Nå fryd deg, kristne menighet (Luther)
338 Er Gud for meg
345 Å, kor djup er Herrens nåde
350 Jesus Krist, du nådens kjelda
352 Ren og rettferdig
396 Midt i livet finnes vi (Luther)
398 I dag er nådens tid
566 Gud hold oss oppe ved ditt ord (Luther)
745 Av dypest nød (Luther)

GUNNAR INNERDAL
FØRSTEAMAUENSIS I SYSTEMATISK
TEOLOGI, NLA HØGSKOLEN, BERGEN
GI@NLA.NO

ALLEHELGENSDAG

5. NOVEMBER 2017

Prekentekest: Matt 5, 1–12

Lesetekster: Jes 49,8–10 og Åp 7,9–17

Liturgisk farge: Hvit

TIL DAGEN

Fra gammelt av var det to dager å minnes de døde på, alle helgeners dag og alle sjelers dag. I Den norske kirke er disse slått sammen; vi minnes våre døde, selv om dagen i hovedsak skal fokusere på kirkens helgener. Katolikkene sier det slik, at dagen er til for "å feire alle de kjente og ukjente hellige, som vi tror er i himmelen og kan gå i forbønn for oss hos Gud". Størst blant dem er jomfru Maria.

Kvelden til 1. november, Halloween, "All Hallows eve" – altså natt til All Hallows Day, allehelgensdag, er i USA, og senere her i Skandinavia, blitt knyttet til spøkelses og uthulte gresskar, en tradisjon ikke ulik julebukkene, der barn i alle aldre går fra hus til hus og spør etter "knask eller knep".

En kirke på Østlandet hadde for noen år siden følgende annonse på Facebook: "Det skjer skumle ting i kirken. Gjør deg klar for Sprell levende Halloween-gudstjeneste 20. oktober. Hjelp oss gjerne å spre informasjon! Det blir premie til skumleste barnehagebarn og skumleste skolebarn. Dåp og nattverd. "Knask eller knep" etter gudstjenesten."

Teolog Eivind Skeie var ikke sen med å reagere: "Jeg sier nei til at kirken skal være med på å utvikle den tiltagende Halloween-feiringen i Norge, slik vi nå ser eksempler på en del steder. I en slik feiring må ikke mørket og angsten, men lyset og håpet spille en rolle. Spøkelsesdrakten må erstattes av den hvite dåpsdrakten, og kirkegården må ikke bli gitt over til mørket, men fylles av håpets mange tente lys og den kristne pilegrimsangen."²²

TIL TEKSTEN

Guds rike snur opp/ned på mange vanlige oppfatninger om hva som er "det gode liv". Vi vet at det å ta imot Jesu budskap ikke betyr å gi slipp på livets vanskeligheter; snarere tvert imot, vil mange si. Men fordi etterfølgere av Jesus opphøyes av Gud, gratulerer Jesus sine etterfølgere. Vi kan ane et ekko av Johannes-prologen idet Matteus lar Jesus renske stemmen: "Han tok til orde og lærte dem." (v 2) Men er det kun disiplene som lytter, eller er det en større folkemengde med disiplene fremst? Tradisjonelt har vi sett for oss det siste.

Det første navnet som gis Gud, er av den utstøtte Hagar i ørkenen: "Du er en gud som ser meg." For hun sa: "Har jeg her virkelig sett ham som ser meg?" (Gen 16,13b) Hele Bergprekenen innledes med en bekreftelse på dette: "Da Jesus så folkemengden, ..." (v 1; jfr. 8,18; 9,2 og 17,8)³ Vi finner samme tematikk igjen i vår aronittiske velsignelsen: "Herren løfte sitt åsyn på deg og gi deg fred." (Num 6,24f)

Himmelriket gis som en gave, et sted å finne frelse. Evangeliene har særlig gitt rom for historiene til de fattige, utstøtte, syke, tollere og syndere som ble grepet av Jesu ord. I det Jesus forkynte "med myndighet" (7,29), er det noen som har tatt til seg budskapet lettere enn andre. Slik har det alltid vært, til denne dagen.

Men de som hungrer etter rettferdigheten, som lengter etter Guds dom over det onde, de skal mettes. De som sørger over sin egen synd eller over verdens lidelse, ondskap og død, de skal trøstes. De som ikke holder noe tilbake, men legger alt fram for Gud, skal se, tro, ja, vite at Gud er til og åpenbart i Jesus Kristus. Jfr. Matt 3 om døperen Johannes som forløperen til Jesus:

Johannes døpte som et tegn på at Gud rensker dem som bekjenner sine synder. Å døpe mennesker var å rydde veien for Herren, og når de bekjente sine synder ble stiene gjort rette. For når de bekjente sine synder, ble de rene. Og da de var rene, kunne de se han som kom etter. Og da de så ham som kom etter, kunne de se det: Han er mye større en døperen Johannes. Han er ikke bare "Jesus fra Nasaret"; han er Messias, Jesus Kristus, den salvede, den utvalgte, den enbårne, den ene veien til Gud.⁴

"For min skyld," sier Jesus til slutt (v 11f). Dere skal hånes, forfølges, bedratt og snakket ondt om "på alle vis" for min skyld. Danmarks ukronede visekonge synger det på sin egen måte i Papirsklip: "Livet er langt, lykken er kort. Salig er dem der tør give det bort." Den strofen er verdt å meditere over.

TIL PREKEN

Døden er det mest selvfølgelige med livet. Av alle som er født, skal vi alle dø: "*Det fins ein klang i malm og løv som seier alt skal bli til støv. Som nattens rov skal alt bli glømt, av denne lov er alle dømt.*"⁵

Men døden er så urettferdig og så ufattelig brutal. Den kommer om vi er forberedt eller ikke. Noen ganger kommer den i følge med sykdom, og fellesnevneren med sykdom og død er at de spør ikke om lov for å komme. De holder seg ikke utenfor husveggen, men trenger seg på og spør ikke om det passer. Selv om vi kan snakke sammen om døden, vil den ikke framskyndes. Og forneker vi døden, vil den ikke forsinkes. Døden kommer, og etterlater seg stillhet og savn.

Hvilke ord kan jeg bruke når jeg bryter denne stillheten? Kanskje det beste er ikke å si noe i det hele tatt, bare være nær. For tiden leger ikke alle sår. Ord kan ikke trøste. Jeg kan ikke trøste. Derfor vil jeg peke på ham som jeg vet kan trøste; jeg vil nevne navnet til Ham som gjør at jeg kan snakke om et levende håp på en sorgens dag: Jesus Kristus, Guds enbårne Sønn, vår Herre. Vårt håp er knyttet til at Jesus Kristus ikke lenger er i graven; han lever! Og fordi Jesus lever, har ikke døden fått det siste ordet.

Men å følge Jesus er ingen garanti for et liv uten lidelse, heller ikke uforklarlige og trøstesløse adskillelser fra sine kjære. Derfor trenger vi salig-prisingene, ikke som en påminnelse om Himmelriket, men som en bekreftelse på at Gud er med i sorgens tid, vårt håp i dødens mørke.

Kan hende det fortsatt er mange vonde dager igjen. Kan hende sorgen ligger tungt over brystet i morgen, og savnet henger over øynene dine som en stille gråt uten tårer. Jeg sier ikke at jeg har svarene, men jeg sier det er helt greit med alle spørsmålene. For selv om vi skjønner stykkevis i

dag, betyr ikke det at vi trenger å være urolige for framtiden.

For når vi ikke har annet å stole på, kaller Jesus oss for ”salige”. Magnus Malm skriver:

”Jesus kom i en tom og åpen krybbe. Vår fattigdom og åpenhet er den beste forutsetningen for å ta imot Jesu nærvær. Dette er porten, ikke bare til Bergprekenen, men til hele vårt fellesskap med Gud: ”Salige er de som er fattige i ånden, for himmelriket er deres” (...) Ikke: Hvor mye tro har du? Hvor åndelig er du? Hva slags teologisk utdanning har du? Men: Hva mangler du i livet? Hva sørger du over? Hva hungrer og tørster du etter? Gjennom porten går veien rett inn i bønn til Guds hjerte.”

SALMEFORSLAG

863 Ja, en gang mine øyne skal
102 Vi skal se deg, Herre Jesus
494 Jeg er i Herrens hender
882 Eg veit i himmelrik ei borg,
819 Bred dine vida vingar

¹ www.katolsk.no.

² Skeie, Eyvind ”Nei til Halloween”, 27. oktober 2013.

³ Andre steder løfter Jesus blikket mot himmelen, slik som ved brødunderet (Matt 14), helbredelsen av en døv (Mark 7) eller oppvekkelsen av Lasarus (Joh 11).

⁴ Nordal, 2. s. i treenighetstiden (LK 10/2017, s 267).

⁵ Fra ”Liten fugl”, Vamp (2012).

⁶ Magnus Malm (2013), s 65 og 146.

TORSTEIN EIDEM NORDAL
SOKNEPREST PÅ BOGAFFJELL I SANDNES
TORSTEIN.NORDAL@SANDNES.KIRKEN.NO

MINNEDAG

5. NOVEMBER (ELLER NYTTÅRSAFTEN 31.12) 2017

Prekentekest: Joh 6,37–40

Lesetekster: Sal 90,1–4.12–14 / Rom 5,5–11

Liturgisk farge: Fiolet

TIL DAGEN: **SORGA HAR LØYST SÆ!**

To distinkte kirkeårsdager kaster lys over minnedag. Allehelgensdag, festen til minne om alle helgener som ikke er kjent eller ikke tilegnes en særskilt kirkeårsdag, ble tradisjonelt markert 1. november. I Norge ble den i 1770 lagt til første søndag i november. Alle sjelers dag faller på 2. november, men er blitt med på lasset og markeres enten lørdag eller søndag kveld i tilknytning til allehelgensdag. Alle sjelers dag var opprinnelig viet alle troende som det ikke var lest sjelemesse for, og som man mente derfor fremdeles befant seg i skjærsilden. Her i dobbeltmonarkiet ble kirkeårsdagen avskaffet ved reformasjonen, men har overvintret og fått ny drakt som minnedag. Siden kong Olavs død i 1991 er lystenning på gravene blitt et utbredt fenomen i høytidene og ved merkedager i avdødes liv. Vi ser det julaften, men også allehelgensdag har en plass i den folkelige bevisstheten om å minnes våre døde. Noen steder markeres minnedag nyttårsaftnen. Den plasseringen uttrykker mer affinitet for kalenderåret enn kirkeåret.

Den lokale utforming av minnedag varierer. Fellesnevner i gudstjenestene ulike steder er opplesning av navnene til soknebarna som har dødd det siste året, samt lystenning, diktlesning og musikkinnslag. Gudstjenesten på minnedag er en av de få anledningene hvor flertallet av de frammøtte er spesielt invitert, gjerne i brev form. De har hatt kontakt med prest og kirke i året som er gått, i sammenheng med gravferd av et familie-medlem.

Det biografiske preget i gravferder har tiltatt de siste årene. Det har endret vektleggingen mellom å gi et bilde av avdøde og et bilde av Gud. Minnedag har dog sterkt preg av å være en sørge-gudstjeneste og utgjør et gudstjenestefellesskap mellom sorgende. Pårørende er fremdeles i sorg samtidig som mange har fått tapopplevelsen mer på avstand i tiden som er gått siden gravferden. Minnedag innebærer et mer kollektivt preg enn gravferden, gitt fokuset på én avdød. I minnedagsgudstjenesten minnes vi de mange. Det kan befri fra intimitetstyranniet som noen ganger blir påtrengende i gravferder, og gi perspektiver utover det å hedre én bestemt person. Når det gjelder minnegudstjenesten, later det til å være mer balanse mellom de to elementene *minne* og *gudstjeneste*. Idealet er kanskje å kombinere disse på en slik måte at de samlet utgjør en naturlig helhet.

Hva tjener så minnedagsgudstjenesten til? Senjandikteren Arvid Hanssen (1932–1998) byr på viktige innsikter i sitt dikt ”Minnegudstjenst”:

Salman e sungen.

Folket har røyst sæ

Orgele spille så sakte og mijldt

Ansektan blenke.

Sorga har løyst sæ!

Mektig var ordan. Stormen e stjilt!

Det er mange historier som ligger til grunn for dette diktet. Skipsforlis og omkomne på havet var ikke uvanlig langs norskekysten. Diktet viser at noe forløses når folket kommer til kirke og deltar i ritualene. Dette er en fortelling om trøst, forsoning og veien videre. Sorgen løser seg, og de mektige ordene er også de som stiller stormen – med henspilling til Jesus og disiplene på Genesaretsjøen (Joh 6,16–21). Predikanter på minnedag kan gjerne lytte til erfaringen Arvid Hanssen beskriver fra folkedyet; Guds ord kan stille stormer. Å hjelpe mennesker videre på sorgens vandring og stille og lindre indre uro er et viktig formål med minnedag. Det handler om å kombinere troskap til det Søren Kierkegaard lærer oss om sann hjelpekunst, med utgangspunkt i menneskers liv og situasjon slik det er, og kraften i de mektige Ordene kirken forvalter og låner mennesker.

TIL TEKSTEN – MEKTIG VAR ORDAN

Det evangelium som har kraft til å gjøre nettopp dette, er et lite utsnitt på fire vers (Joh 6, 37–40) hentet fra første del av Johannesevangeliet. Kapittel 6 utspiller seg ved Kapernaum ved Genesaretsjøen. Det beskriver først brødunderet der Jesus metter fem tusen, dernest Jesus som går på vannet. Jesus omtaler seg selv som livets brød som er kommet ned fra himmelen for å gi verden liv (6,33). Mange blir forarget over Jesu ord, mens disiplenes bekjennelse til Jesus artikuleres av Peter.

En nærlesning av evangelieteksten for dagen viser at den på ekte johanneisk vis er svært innholdsmettet. Selv om den tilsynelatende gjengir en samtale mellom folket og Jesus, er setningene stilisert og teologisk fortettet. Dagens prekentekst utgjør en lengre refleksjon fra Jesus. Det er påfallende at han to ganger i hvert vers bruker pronomen i første person; jeg, meg, min. Med andre ord er versene breddfulle av Jesu selvforståelse. Denne rikdommen består av Jesu ord om seg selv og sin identitet. Videre har hvert vers også referanse til Gud, ”han som har sendt meg” og ”Far”. På denne måten reflekterer Jesus om forholdet mellom Sønnen og Gud Fader. Ikke mindre enn fire ganger brukes uttrykket Guds vilje (*θέλημα*). Den gir føringer for Jesu person og oppdrag, men brukes også med referanse til tredjeperson: ”den som kommer til meg”. Den relasjonen som beskrives mellom Gud, Jesus og oss, er dynamisk.

Versene er intet mindre enn løfter om Guds universelle frelsesvilje. Jesus forsikrer om at han tar imot alle og enhver som kommer til han. Dette positive utsagnet blir ytterligere forsterket ved at det i tillegg brukes dobbel nektelse for kontrasten til å ta imot, nemlig støte bort eller avvise. Vers 37 oversettes på norsk med ”vil jeg aldri støte bort”. Den greske teksten lyder: *οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω*, som ordrett betyr ”vil jeg slett ikke kaste ut utenfor”. Kontrasten blir også tydelig i vers 39 – Faderens vilje er at Jesus ikke skal *miste* noen, men *reise dem opp* på den siste dag. Oppstandelsen blir dermed kontrastert med å miste eller fortape.

Pronomenformene som allerede er kommen-

tert, viser et tydelig handlekraftig subjekt: Jesus agerer og virker ut fra Guds vilje. Det er vanskeligere å få øye på den menneskelige frie viljen i disse versene, som vi som vestlige (post)moderner er så opptatt av. For det synes å være en lovmessighet i vers 37: "Alle de som Far gir meg, kommer til meg, og de som kommer til meg, vil jeg aldri støte bort." Det som sies om oss i tredjeperson, er også "de som han har gitt meg". Hvor kommer så vårt frie valg og vilje inn? Smutthullet ser ut til å være i vers 40: "Hver den som ser Sønnen og tror på ham" – skal oppstå ved Sønnen til evig liv.

TIL PREKENEN – STORMEN E STIJLT!

Etter Peters tale til på pinsedag, spurte den store folkemengden ham: "Hva skal vi gjøre?" (Apg 2,37) Spørsmålet er en umiddelbar respons etter et viktig budskap – *so what, and what next?* Evangeliet på minnedag åpner opp for Guds vilje og mysterier. Det avdekker et gavebord av nåde og velsignelser. Dette livet strømmer ifølge Johannes fra Faderen via Jesus til oss.

Boka "Det gode hjerte" er en buddhistisk synsvinkel på Jesu lære. På et meditasjonsseminar i England i 1994 var Dalai Lama invitert til å kommentere tekster fra evangeliene. Deltakerne var både kristne og buddhister. Tibets åndelige leder ga verdifulle innsikter i Jesu ord, og religionsmøtet var givende for begge parter– uten dermed å innebære noen form for synkretisme. Mens buddhismen ikke anerkjenner noen skapende Gud eller personlig frelser, mener lamaen at man "ikke bør sette et yakhode på en sauekropp". I lys av en buddhistisk lesning av evangeliet framstår kristendommen som svært enkel i betydning tilgjengelig og allmenn. Det som slår meg i lesingen av boka, er hvor forbausende enkel kristen tro er. Å være Guds barn beror ikke på nivå av åndelighet eller selvbevissthet, faktisk ei heller grad av medfølelse og hvorvidt man lever et godt liv. Skjelningen, om ikke skillet, mellom rettferdiggjørelsen og helliggjørelsen er viktige seilingsmerker i luthersk teologi. I løpet av seminaret utfordrer en katolsk nonne Dalai Lama: "Hva ville du ha spurt Jesus om?" Det han var mest nysgjerrig på, er hvem

Gud, Jesu Kristi far, er. Lamaen ville derfor oppfordret Jesus slik: "Fortell om Faderens natur!" Prekenteeksten gir oss svarene rett i fanget!

Et viktig ordpar som løftene om evig liv og oppstandelsen knytter seg til, er å se sønnen og tro på han; *θεωρῶν* og *πιστεύων* (6,40). Fra Jesu møter med mennesker, husker vi at det er mulig å kun se, uten å tro – og at det er forbilledlig å tro, uten å se. I dagens informasjonssamfunn ser vi så mye; det er så mange visuelle inntrykk at vi ikke alltid vet hva si skal se etter. Hvordan kan vi skille god og pålitelig informasjon fra misledende, irrelevante og alternative fakta? Å sortere i dette mylderet krever dømmekraft og verdier. Det er sagt at aldri før har så mange kunnet så lite om så mye. Bredden er prioritert framfor dybden, og spørsmålet er da om dyptpløyende kunnskap og rotfeste blir skadelidende.

Verbet *theorein* brukes på gresk allment om å se, legge merke til og observere. Vi gjenfinner det i ordet teater. På tilskuerplass oppe på tribunen ser man hva andre gjør og sier. Det fordrer ingen stillingstaken eller inngripen fra vår side. Men ordet *theorein* kan også ha en valør av refleksjon eller meditasjon. Dette aspektet vises i ordet teori, som allment betegner en sammenheng av begreper og tanker satt i system. "Å se Sønnen" spenner derfor fra ren observasjon av Jesus til abstrakte tankekonstruksjoner om han. Jesus knytter ikke løftet om oppstandelse og evig liv til *theorein* alene, men også til *pistevein*. Dette er Det nye testamentes sentrale begrep for å tro i betydning tillit. Den tillitsbaserte troen fester sin lit til noe. Kanskje er det mer saksvarende å si at det er sjelen som fester seg *til noe*. Mennesket finner et fofeste utenfor seg selv. Mens *theorein* kan forstås mer kognitivt og intellektuelt, er *pistevein* ikke begrenset til en del av mennesket.

Ordparet *ser og tror* later til å være nøkler som åpner. Minnegudstjenesten trenger derfor ikke bare bestå i å minnes i betydning tilbakeskuende. Historien og det som har vært, hører med, men som diktet til Arvid Hanssen viser, har opplevelsen i kirka av salmesang, orgelmusikk og ordene en skapende eller transformerende kraft. Til sjuende og sist, bokstavelig talt, er det oppstandelsen som er veien videre. Døden er ikke det

siste, men det nest siste. På minnedag er det gode grunner til å minne folk om nettopp dette. Da kan vi også komme i hu de første kristne som kalte gravstedene for *koimeterion*, som var det vanlige ordet for seng, sovested eller hvilested. Latin opptok det som lånord: *cemeterion*. Dette gjenfinner vi på engelsk som *cemetery*. Regner vi med oppstandelsen, er kirkegårder og gravlunder sovesteder og hvilesteder. På en gravstøtte i Trøndelag fra 1700-tallet står det en lang inskripsjon om avdødes liv og nåværende hvilested i graven. Jeg husker bare en setning, trolig fordi den er det viktigste som kan sies om en kristen grav: ”Vi haver her ikke noget blivende sted.”

*Døden må vike for Gudsrikets krefter!
Du som var død, er vår Herre i dag!*

*Kristus, du lever og står ved vår side
her hvor vi rammes av jordlivets slag.*
(N13 209,1)

SALMER I UTVALG

818 O, bli hos meg
341 Klippe, du som brast for meg
895 Ja, engang mine øyne skal
319 Lær meg å kjenne dine veier
678 Vi rekker våre hender frem
342 Amazing grace
209 Døden må vike for Gudsrikets krefter

STEPHEN SIRRIS
STIPENDIAT, VID VITENSKAPELIGE
HØGSKOLE, DIAKONHJEMMET
STEPHEN.SIRRIS@VID.NO

luther

Tonje og Dag W. Haugeto Stang

TID FOR TO

299,-

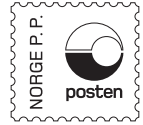
Med visdom, erfaring og en solid dose humor leder Tonje og Dag oss gjennom råd og prinsipper for hvordan parforholdet best kan ivaretas og styrkes. Ukentlige lesestykker og samtale spørsmål gjør boken til en sørvisstasjon for par som ønsker å skape en fast rytme på ”vår kveld” i hverdagen, med

tid og rom for fruktbare samtaler. Boken kan med fordel gis som gave, og er rikt illustrert av Lars Aurtande.

Tonje og Dag W. Haugeto Stang har holdt samlivskurs i en årrekke og har lang erfaring som foredragsholdere og samtalepartnere.

Boken er et glimrende redskap i parterapi eller en gave til brudeparet.

www.lutherforlag.no

Avsender:
Luthersk Kirketidende
Sinsenveien 25
0572 OSLO

UTKOMMER annenhver uke på Luther Forlag og redigeres av professor Harald Hegstad (ansv.), prost Hege Elisabeth Fagermoen, førstelektor Sjur Isaksen og fungerende sokneprest Kjersti Gautestad Norheim. Bokmeldingsansvarlig: Stipendiat Per Kristian Sætre. Redaksjonssekretær: Eyolf Berg.

ALLE HENVENDELSER rettes til:
Luthersk Kirketidende
v/Eyolf Berg
Sinsenveien 25
0572 OSLO
Tlf. 91 17 65 37
E-post: redaksjon.lk@lutherforlag.no

INTERNETT: www.lutherskkirketidende.no
Opplysninger om annonsepriser og utgivelsesplan finnes på nettsidene.

ARTIKLER OG LESERINNLEGG til Luthersk Kirketidende sendes på e-post til ovenstående adresse. Artikler skal normalt ikke overstige 2500 ord. Innlegg skal normalt ikke være mer enn 1200 ord.

ABONNEMENT: Pris kr. 600,- pr. år for Norge. Utlandet kr. 825,- pr. år. Abonnementet inkluderer Tidsskrift for Praktisk Teologi (2 numre pr. år). Kontonummer: 8220.02.93882. Abonnementet løper til det sies opp skriftlig (brev, SMS eller e-post). Gamle og nye numre kan kjøpes i pdf-format fra <https://lutherskkirketidende.buyandread.com>